

ΚΡΙΤΙΚΑ ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ
(ΜΙΧΑΗΛ ΨΕΛΛΟΣ - ΟΠΠΙΑΝΟΥ ΒΙΟΣ)

Ύπό
ΜΑΝΟΛΗ Α. ΠΑΠΑΘΩΜΟΠΟΥΛΟΥ
Τακτικού Καθηγητού της Κλασσικής Φιλολογίας

I. ΜΙΧΑΗΛ ΨΕΛΛΟΣ

Ὁ Ἴταλὸς φιλόλογος A. Garzya δημοσίευσε τελευταῖα σὲ πρώτη ἔκδοσι δύο ἡσσονα ἔργα τοῦ Μιχαῆλ Ψελλοῦ ἀπὸ τὸν Βατικανὸ ἐλληνικὸ κώδικα 672 (codex unicus). Σημειώνουμε παρακάτω μερικὲς παρατηρήσεις στὰ κείμενα αὐτὰ μὲ βάση καὶ μιὰ νέα ἀνάγνωσι τῆς μικροταινίας τοῦ κώδικος.

1. Un encomio del vino inedito di Michele Psello (Byzantion 35, 1965, σ. 418-428).

Στ. 7 κ.έ. Οὕτω γὰρ καὶ ἡμῖν οὐκ εἰς κενὸν ἔσται τὸ σπουδαζόμενον, παιζόντων ὡς ἦν ἐνηχοῦμενον, ὃ πᾶσα παθεῖν ἀνάγκη μὴ προσεχόντων τυχοῦσιν ἀκροατῶν Garzya. Οἱ λέξεις ὡς ἦν ἐνηχοῦμενον δὲν δίνουν κανένα νόημα καὶ πρέπει νὰ διορθωθοῦν σὲ ὡσὶν ἐνηχοῦμενον. Πρβλ. Πλουτ. de lib. 4 ὡς δὲ τὴν φωνὴν τοῖς ὡσὶν αὐτοῖς ἐνηχοῦσαν ἔξω δοκοῦμεν εἶναι, καὶ Κασσιανῆς Τροπάριον: ...κρότον τοῖς ὡσὶν ἠχηθεῖσα... ἐφοβήθην.

Στ. 28 κ.έ. Διὰ τοῦτον (= τὸν οἶνον) Διόνυσος τιμᾶται θεὸς τοῖς Ἑλλησι καὶ παρ' ἡμῖν ὁ ἀοιδίμος Νῶε, δι' αὐτοῦ οὐχ ἦττον ἢ <διὰ> τὸ πιστευθῆναι τὴν κιβωτὸν τοῦ παντὸς γένους σώζουσιν ζώπυρον Garzya. Ἡ προσθήκη τοῦ διὰ δὲν εἶναι ἀπαραίτητη: τὸ πιστευθῆναι εἶναι ἀπλῶς ἓνα ὀρθογραφικὸ λάθος ἀντὶ τῷ πιστευθῆναι (δοτικὴ τῆς αἰτίας).

Στ. 41 κ.έ. Ὁ οἶνος πάντοτε καὶ πᾶσι καλὸν εὐθυμοῦσι συνεργεῖν εἰς εὐφροσύνης ἐπίτασιν, εὐεκτοῦσιν ἀγαθὸν εἰς ὑγείας συντήρησιν, ἀθυμοῦσι παρᾶκλήσις, ἀρρωστοῦσιν ἴασις legit Garzya: Ὁ οἶνος πάντοτε καὶ πᾶσι καλόν, (distinxi) εὐθυμοῦσι συνεργόν (sic) εἰς εὐφρ— V¹. Ἡ ἀντωνυμία πᾶσι εἶναι ὁ γενικὸς ὄρος ποῦ ἐπεξηγεῖται ἀπὸ τὶς τέσσερις μετοχές (εὐθυμοῦσι κλπ.) ποῦ ἀκολουθοῦν. Τὸ ἐπίθετο συνεργόν ἔχει τὴν ἴδια λειτουργία μὲ τὸ καλόν ποῦ προηγεῖται καὶ μὲ τὸ ἀγαθόν ποῦ ἀκολουθεῖ.

Στ. 75 κ.έ. ἀμέλει καὶ κτείνεται ἄθλιος οὐθ' (sic) ἐαντῷ συνεστῶς ἐκείνος οὔτε τῇ πατρίδι βουλευσάμενος ἀσφαλῶς, ἦν ἔσωσεν ἂν <οὐ> πε-

1. Σημειώνουμε μερικὲς ἄλλες παραναγνώσεις τοῦ πρώτου ἐκδότη: 31 κᾶν V (non κᾶν). 47 τῷ σκύφειν V (non τῷ σκύφον), quod recte Garzya correxit in τοῦ σκύφον. 53 ἐν πολέμοις V (non ἐν πολέμῳ). 64 μητρικὴν συμβολὴν V (non μετρ—). 74 τὸν πρὸς τὸ μέλλον ἀγῶνα V (τὸν om. Garzya). 75 οὐθ' V (non οὐθ'). 88 τοῖς ἐναργεῖσι V (non τοῖς ἐνεργεῖσι). 94 τὸ στοιχείων τὸ κάλλιστον ὄν V, quod corrigendum est: τῶν στοιχείων τὸ κάλλιστον ὄν (non τὸ στοιχείον). 151 γλυκέα... τὰ τοῦ Θεοῦ λόγια V (non γλυκεία). 161 ἡδύτερον V (non ἡδύστερον). 188 ἔξ αὐτοῦ δὴ τούτου V (δὴ om. Garzya). 191 τοιούτου. καλοῦ V (non τούτου καλοῦ). 193 ἐκείνον V (non ἐκείνος).

ριών ἴσως Garzya. Στὸ χειρόγραφο διαβάζουμε συνετῶς (πὺ ἀντιστοιχεῖ στὸ ἀσφαλῶς), ὄχι συνεστῶς. Ἐξ ἄλλου ἢ προσθήκη οὐ δὲν εἶναι ἐπιτυχής, γιατί ἔτσι κάνουμε τὸν συγγραφέα νὰ λέγη τὸ ἀντίθετο ἐκείνου πὺ πραγματικά θέλει νὰ πῇ. Ἡ ἔννοια εἶναι: «θὰ εἶχε ἴσως σώσει τὴν πατρίδα του, ἂν εἶχε ἐπιζήσει» (περιῶν), ὄχι «ἂν δὲν εἶχε ἐπιζήσει».

Στ. 78 κ.έ. Ὁ δὲ Νέστωρ οὐχ οὕτως οὐδ' Ὀδυσσεύς, ὄν (sic cod.) βουλῆ πόλις ἦλω Πριάμοιο ἀνακτος V: οὐ βουλῆ ci. Garzya. Ἐδῶ πρόκειται γιὰ προσαρμογὴ τῶν στίχων τῆς Ὀδύσειας χ 230 (σῆ δ' ἦ λ ω β ο υ λ ῆ Π ρ ι ᾶ μ ο υ π ὄ λ ι ς εὐρυάγρια), ὅπου ἢ Ἀθηναῖ μιλά στὸν Ὀδυσσεά, καὶ γ 107 (... περὶ ἄστν μέγα Πριάμοιο ἀνακτος), ὅπου μιλά ὁ Νέστωρ στὸν Τηλέμαχο. Τὰ στοιχεῖα τῶν στίχων αὐτῶν ὁ Ψελλὸς τὰ προσαρμόζει καὶ στοὺς δύο ἥρωες κατὰ τρόπο ἀδιαίρετο μὲ τὴν ἀντωνυμία ὦν. Συνεπῶς ἢ διόρθωση τοῦ ὄν (ῶν) σὲ οὐ εἶναι περιττή.

Στ. 84 κ.έ. Ἐμοὶ μὲν οὕτω περὶ τοῦ οἴνου δοκεῖ καὶ πᾶσι πάντως οἷς λόγου μέτεστι. Εἰ δὲ τις ὕδροποτῶν, ταυτὸν δὲ εἰπεῖν ὕδριῶν καὶ φρενιῶν, ἔξεστι λέγειν <ὡς> καὶ δίχα τούτου βιοῦν, οὐδὲν διοισόμεθα πρὸς αὐτὸν οὐδ' ἂνθ' ὑποφορᾶς (distinxit Garzya: οὐδ' ἀνθυποφορᾶς V) δεησόμεθα τοῖς ἐνεργέσι μαχόμενον καὶ τὸ τοῦ Ἀριστοτέλους αἰσθήσεως χερίζοντα καὶ ζῆν ἴσα καὶ κτήνεσι δι' ἀπειροκαλίαν ἢ κενοδοξίαν αἰρούμενον Garzya. Τὸ χωρίο αὐτὸ περιέχει, ὅπως τὸ ἐκδίδει ὁ Garzya, ἓνα λάθος παραναγνώσεως (ἐναργέσι V: ἐνεργέσι leg. Garzya), ἓνα λάθος στίξεως (οἱ λέξεις τὸ τοῦ Ἀριστοτέλους πρέπει νὰ τεθοῦν μεταξύ δύο κομμάτων ἀφοῦ ἀποτελοῦν παρενθετικὴ ἔκφραση) καὶ τρία συντακτικὰ λάθη:

1. Τὸ ἀπαρέμφατο βιοῦν ἐξαρτᾶται κατ' εὐθεῖαν ἀπὸ ἓνα ρῆμα (ἔξεστι ἢ λέγειν), ὁμαλώτατη σύνταξη πὺ δὲν χρειάζεται καμιά διόρθωση. Εἶναι λοιπὸν παράδοξο αὐτὸ τὸ ὡς πὺ προσθέτει ὁ Garzya.

2. Ἐπειδὴ τὸ ἔξεστι εἶναι ἀπρόσωπο, ἐνῶ οἱ λέξεις εἰ δὲ τις ὕδροποτῶν προαναγγέλλουν ἓνα προσωπικὸ ρῆμα, πρέπει εἶτε νὰ ὑποθέσουμε πῶς ἔχουμε ἐδῶ ἓνα ἀνακόλουθο, εἶτε — πρᾶγμα πὺ ἀποτελεῖ καὶ τὴν καλύτερη λύση — νὰ διορθώσουμε τὸ λέγειν σὲ λέγει, καὶ νὰ γράψουμε: εἰ δὲ τις ὕδροποτῶν... φρενιῶν, «ἔξεστι», λέγει, «καὶ δίχα τούτου βιοῦν», οὐδὲν κλπ.

3. Ἡ ἔκφραση οὐδ' ἂνθ' ὑποφορᾶς δεησόμεθα δὲν εἶναι ἐλληνικὴ. Ὑπάρχουν δύο ὅροι τῆς ρητορικῆς, ὑποφορὰ καὶ ἀνθυποφορὰ, πὺ ἔχουν σχεδὸν τὴν ἴδια σημασία «ἀπάντηση σὲ μία ἐνδεχόμενη ἢ προβλεπόμενη ἀντίρρηση». Πρέπει προφανῶς νὰ γράψουμε ἐδῶ: οὐδ' ἀνθυποφορᾶς δεησόμεθα (πρὸς αὐτὸν) «δὲν θὰ χρειασθῇ νὰ τοῦ ἀπαντήσουμε». Ἀντίθετα ἢ σύνταξη δεησόμεθα ἀντὶ ὑποφορᾶς εἶναι ἀκατανόητη.

Στ. 96 κ.έ. ἀλλὰ τὴν ἀκρασίαν φευκτέον <τοῖς> τὸ πᾶν μέτρον ἀριστον ἐπισταμένοις καὶ κάκιστον ὁμοίως ἐν ἅπασιν ὑπερβολὴν τε καὶ ἔλειψιν Garzya. Ἡ προσθήκη τοῖς δὲν φαίνεται ἀπαραίτητη. Ἡ ἀναρθηρὴ μὲν γὰρ μορεῖ νὰ ἐννοηθῇ ὡς ὑποθετικὴ.

Στ. 103 κ.έ. ἐπει δὲ τῇ τέχνῃ δοκεῖ, κάκεινο προσθήσομέν τι τῶν ἐκ γῆς ἀναδιδομένων τὸ κάλλιστον δὲ καὶ ἥδιστον ἅμα καὶ κράτιστον πρὸς θεραπείαν ἡμῖν τοῦ σώματος καὶ συγκρότησιν εἴποι τις ἂν (puncto post ἂν posito) Garzya. Ἡ ἔκφραση κάκεινο προσθήσομέν τι δὲν εἶναι ἑλληνική. Ἐπὶ πλέον στὸ χειρόγραφο διαβάζουμε κάκεινο προσθήσομεν τί τῶν ἐκ γῆς κλπ. Ἔχουμε λοιπὸν μίαν εὐθείαν ἐρώτηση ποῦ εἰσάγεται μὲ τὸ ἐρωτηματικὸ τί καὶ τελειώνει μὲ τὸ ῥῆμα εἴποι τις ἂν.

Στ. 145 κ.έ. πῶς οὖν οὐ προτιμητέος καὶ ὑπερεπαινετέος τῶν ἄλλων οὗτος; καὶ θαυμάζεσθαι μᾶλλον ἄξιος, οὐ δὴ καὶ παρὰ τῇ θεῖα φύσει τὰς ποιότητος δεκτὰς καὶ οὐκ ἀποβλήτους εὐρίσκομεν (puncto post εὐρίσκομεν posito) Garzya. Εἶναι φανερὸ πῶς τὸ ἐρωτηματικὸ δὲν πρέπει νὰ τεθῆ μετὰ τὸ οὗτος ἀλλὰ στὸ τέλος μετὰ τὸ εὐρίσκομεν.

Στ. 166 κ.έ. Ταῦτά σοι καὶ περὶ τοῦ οἴνου, τυχὸν μὲν καὶ γυμνασίας χάριν τὸ πλέον δὲ πρὸς παράστασιν τῆς ἡμετέρας περὶ σὲ διαθέσεως κλπ. Garzya. Καὶ ἐδῶ εἶναι φανερὸ πῶς πρέπει νὰ βάλουμε ἄνω τελεία μετὰ τὸ χάριν.

Στὰ testimonia ὁ Garzya παρέλειψε νὰ ἀναφέρῃ τὰ ἐξῆς κείμενα:

Στ. 10 *Δημοσθένης φησίν...* = Περὶ τῆς παραπρεσβ. 340.

Στ. 57 *Οὗτος εὐφραίνει καρδίαν* = Ψαλμοὶ 103, 15.

Στ. 149 κ.έ. καὶ ὁ θεοπάτωρ Δαυὶδ ὡς θυμίαμα δυσωπεῖ κατευθυνθῆναι τὴν προσευχὴν (Ψαλμοὶ 140, 2), ἀλλὰ καὶ ἠδυνθῆναι Κυρίῳ τὴν αὐτοῦ πρὸς ἐκεῖνον διαλογὴν (Ψαλμοὶ 103, 34) καὶ γλυκέα εἶναι αὐτῷ φησι τὰ τοῦ Θεοῦ λόγια (Ψαλμοὶ 118, 103).

2. Un inedito opuscolo polemico di Michele Psello (Le Parole e le Idee, 7, 1965, σ. 27-36).

Στ. 53 κ.έ. ὡς εἰ, <εἰ> μὴ οὕτω (οὕτως V)¹ ἔδοξα, οὐκ ἂν ἤτιᾶσθέ με τῆς μεταθέσεως. Ἡ ἐπανάληψη τοῦ εἰ (ποῦ εἶναι ἀδιανόητη ἀπὸ ἓνα συγγραφέα ποῦ προσέχει τὸ ὕφος του ὅπως ὁ Μ. Ψελλὸς) δὲν εἶναι ἐπιτυχής. Δὲν ἔχουμε ἐδῶ μίαν παραβολικὴν - ὑποθετικὴν πρόταση εἰσαγόμενῃ μὲ τὸ ὡς εἰ ἀλλὰ μίαν αἰτιολογικὴν εἰσαγόμενῃ μὲ τὸ ὡς, καὶ ἔπειτα μίαν ὑποθετικὴν. Πρέπει λοιπὸν νὰ γράψουμε: ὡς, εἰ μὴ οὕτως ἔδοξα, οὐκ ἂν κλπ.

Στ. 77 κ.έ. + ἀλλ' οὐ ** νόμος βασκάνων ψυχαῖς ἐξακολουθεῖ, προὔλαβε δὲ ἡμᾶς καὶ ἡ δημοουργικὴ ἐπιστήμη, οὕτως ὡς ὁρᾶτε κατασκευάσασα ***** + ἄμφοῖν ταῖν μερίδαιν ἔχων ἐπιδεξιῶς, εἰς ὄφρῦν ἀναφέρω τὸ πρᾶγμα καὶ ... κατεπαίρομαι. Δικαία παρ' ὑμῖν ἢ μέμψις ἐμοὶ sic Garzya. Ὁ

1. Ἄλλες παραναγνώσεις τοῦ πρώτου ἐκδότη: 8 ἡλλοίωμαι (non ἡλλοιωμαι). 13, 14, 58, 105 πῆ (=περὶ) V (non παρὰ). 18 διατί V (non διά τι). 37 φιλοσοφίαν ἀφείς V (cf. 39 ταύτην ἀφείναι), non φιλοσοφίας ἀφείς. 84 τοῦ τε τῆς σεμνότητος V (τῆς om. Garzya). 92 αἰτιάσθωσαν V (non αἰτιάσσαν).

ἐκδότης εἰκάζει ὀρθά στὸν στίχο 77 ἀλλ' οὐ γε. Μὲ ἀρκετὴ βεβαιότητα διαβάζουμε εἰ μὲν οὖν μετὰ ἀπὸ τὸ κατασκευάσασα. Ἡ φράση αὐτὴ ἐξισοροπεῖται μὲ τὴν ἐπόμενη: εἰ δέ μοι τὴν ἄγαν κλπ. Πρέπει λοιπὸν νὰ γράψουμε: κατασκευάσασα. Εἰ μὲν οὖν ἀμποῖν... κατεπαίρομαι, δικαία παρ' ὑμῖν κλπ.

II. OPIPIANOU BIOS

Ὁ Ἴταλὸς φιλόλογος Α. Colonna δημοσίευσε¹ πρόσφατα τὸν Ὀππιανοῦ Βίον κατὰ τὰ τρία παλαιότερα χειρόγραφα ποῦ τὸν παραδίδουν: τὸν Λαυρεντιανὸ ἐλληνικὸ κώδικα 31,3 (Z), τὸν Ἀμβροσιανὸ ἐλληνικὸ κώδικα C 222 (=A) καὶ τὸν Βατικανὸ ἐλληνικὸ κώδικα 1345 (=U). Μία νέα ἀνάγνωσις αὐτῶν τῶν τριῶν κωδίκων μᾶς ἐπέτρεψε νὰ διαπιστώσουμε, στὸ κείμενο ἢ στὸ κριτικὸ ὑπόμνημα, ὀρισμένα λάθη ποῦ σημειώνουμε ἐδῶ.

3 αὐτοῦ om. Z. 6 ἐκδιδάξας post γραμματικὴν praebet A. 7 ὁ Ῥωμαίων βασιλεὺς A. 8 ὡς δὴ omnes (non ὡς δέ). 9 καταφρονούντα A (non περιφρ—). 12 διελθὼν αὐτὰ A (non παρελθὼν αὐτός). εἰ τεθνήκει perverse U. αἰτεῖν Z (non λαβεῖν). 13 τυχῶν δέ τούτου A: τυχῶν δέ (om. τούτου) U Z; καὶ ὑπὲρ ἐκάστον A. χρυσίου Z (non χρυσίον). 15 ἄγαλμα πολυτελὲς αὐτῷ ἀνέστησαν Z. αὐτοῦ ἀνέστησαν A (non αὐτῷ ἀν—). 17 μῖτος perverse omnes. 21 ἄλλα μετὰ λτὰ (sic) ποιήματα A (non ἄλλα μετὰ τὰ ποιήματα). πολὺ δέ τὸ ἀνθηρὸν ἔχει καὶ λείον Z (non om. ἔχει). 22 ἐστὶ δυσχερέστατον A Z (non ἐστὶ τὸ δυσχ—). 23 τε om. Z. In argumento μετὰ τὸ προοίμιον omnes (non μέλει τὸ προοίμιον).

Στὸ κριτικὸ ὑπόμνημα, στ. 20, ὁ Colonna σημειώνει: «ἔλαχεν codd. vix rectum, at cf. κρυερὸς v. 17)». Ἡ ὀρθὴ γραφὴ ἔλλαχεν δίνεται ἀπὸ δύο κώδικες τοῦ 14ου αἰῶνος: τὸν Βατικανὸ Παλατ. 131 καὶ τὸν Βιενναῖο φιλολ. 135 (ἐλλᾶχεν). Ὁ Βατικανὸς Παλατ. 131 δίνει ἐπίσης τὴν ὀρθὴ γραφὴ στὸν στίχο 17: κρυερὸς δ' Ἀιδῆς τε...

Στὴν «Παράφραση τῶν Κυνηγετικῶν» ποῦ ὁ Colonna ἐκδίδει στὴν ἴδια μελέτῃ, σ. 34, κατὰ τὸν κώδικα Z, διαβάζουμε πάγκαλον (ὄχι παγκάλου) στὸν στίχο 5.

Στὸς ἐπτὰ ἰαμβικοὺς στίχους (ἔπ. παραπ. σ. 36), διαβάζουμε λογισμῶ U (ὄχι λογισμοῦ) στὸν στίχο 1 καὶ φέρων (ὄχι φέρω) στὸν στίχο 7.

1. A. Colonna, *De Oppiani Vita antiquissima* (Bollettino del Comitato per la preparazione della Edizione Nazionale dei Classici Greci e Latini, XII, 1964, σ. 33-40).